

Peter Kos

DENARNIŠTVO NA PROSTORU DANAŠNJE SLOVENIJE V ČASU OD 12. DO 14. STOLETJA

(Stanje raziskav)

Presenetljivo je, da so zgodovinarji srednjega veka največkrat izjemno malo pozornosti posvečali denarju in skorajda vsem vprašanjem, povezanim z njim.¹ Omenjena trditev velja tudi za slovensko zgodovino pisje, ki se je omejevalo predvsem na obravnavo razvoja denarnih sistemov.² Študija razvoja posameznih vrst denarja oziroma delovanja kovnic se ni lotevalo, kar je po svoje razumljivo, saj naj bi bil domena numizmatične stroke, ki prav zato velja za pomožno historično vedo. Kljub temu pa v slovenskem zgodovino pisju preseneča odsotnost vsaj nakazovanja potrebe po obravnavi in analizi denarnega obtoka ter izkoriščanja izsledkov numizmatike (torej koriščenja primarnih historičnih virov) pri obravnavi ekonomske in politične zgodovine slovenskega prostora v posameznih časovnih obdobjih, še posebej tistih, za katera je dokumentirano le razmeroma malo pisnih virov. Prav analiza denarja, ki so ga kovali na nekem obravnavanem področju, oziroma študij različnih vrst denarja, ki so bile v obtoku na takem prostoru v določenih obdobjih, obenem pa tudi opazovanje njegove količine v obtoku in spreminjanje le-te, lahko namreč najbolj verno osvetljujejo tedanje monetarne in ekonomske razmere ter s tem povezane morebitne gospodarske spremembe. Subtilna analiza denarja, ki je dosegal v obtoke na neko območje, oziroma je bil tam kovan, lahko neredko razjasni ter bistveno osvetli prehajanje posesti, na kateri je bila kovnica, iz rok v roke tedanje zemljiške gosposke ter politične spremembe oziroma zgolj vplive različnih političnih struktur na posamezna območja. Podrobna analiza novčnih zakladnih najdb lahko, kar je za zgodovinarja pogosto še toliko pomembnejše, časovno opredeli posamezne dogodke, ki so povzročili zakop tedanjega premoženja. Kartiranje zakladnih najdb iz istega obdobja bi lahko pojasnilo geografski obseg največkrat vojnih operacij, ki so najverjetneje povzročile zakop teh najdb. (Ob tem moramo seveda opozoriti na potrebo po natančni analizi in previdni interpretaciji zakladnih najdb. Neredko se namreč dogaja, da se nekritično obravnavajo zakladne najdbe, od katerih prvotne strukture je danes ohranjen oziroma dokumentiran le majhen del, kar običajno seveda vodi do popolnoma napačnih zaključkov tako glede strukture denarja, ki naj bi bil v času zakopa najdbe v obtoku, kot glede ugotavljanja najmlajšega novca v najdbi ter s tem terminus post quem zakopa najdbe. Obenem moramo seveda tudi poudariti, da zakopa zakladnih najdb ni mogoče vedno interpretirati zgolj kot posledico neposredne vojne ali druge nevarnosti). Žal v slovenskem zgodovino pisju ni mogoče zaslediti upoštevanja niti sicer redkih korektno objavljenih novčnih zakladnih najdb 13. in zgodnjega 14. stoletja. (Strukturo dokumentiranih novčnih zakladnih najdb 13. in začetka 14. stoletja s prostora današnje Slovenije prikazuje **Priloga 2**). Podobno lahko novčne najdbe iz arheoloških plasti, na primer, povsem natančno absolutno kronološko opredelijo gradbene faze objektov oziroma naselij iz tega obdobja,³ čeprav je arheološko raziskovanje arhitekturnih ostankov iz obravnavanega obdobja v Sloveniji razmeroma redko (poleg dosedaj najboljše raziskovanj arheoloških raziskovanj Gutenwerta naj omenimo v zadnjih letih sistematična raziskovanja Malega gradu v Kamniku, Spodnjega gradu v Celju, Starega gradu pri Podbočju, Kopra, Pirana in Ljubljanskega gradu).

Predvsem podrobna analiza novčnih pečatov ter metoda proučevanja vezave teh pečatov omogoča ugotavljanje relativnega zaporedja delovanja posameznih kovnic oziroma relativnega zaporedja kovanja novcev posameznih emisij v okviru ene kovnice. Neredko je mogoče le s pomočjo take metode novce posameznih tipov pripisati določeni kovnici.

¹To ugotavlja tudi P. Spufford, *Money and its Use in Medieval Europe*, Cambridge 1988, 1 ss. Izvzeti moramo izjemno celovito ter po svoje vzorčno študijo o vseh aspektih denarnega sistema, denarja v obtoku, denarnega gospodarstva in bančništva Benetk v času srednjega veka in renesanse; F. C. Lane - R. C. Mueller, *Money and Banking in Medieval and Renaissance Venice*, Baltimore and London 1985.

²Prim. S. Vilfan, 'Temeljni in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja', v: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije*, Ljubljana 1987, 19 - 32.

³Primer novčnih najdb 13. stoletja iz arheoloških plasti na Ljubljanskem gradu.

Za območje današnje Slovenije je značilno živahno delovanje številnih kovnic cerkvene in posvete gosposke v 12. in 13. stoletju ter tedaj ponovno živahen denarni obtok. (Čas delovanja posameznih kovnic ter jurisdikcijo, pod katero so v posameznih časovnih obdobjih kovali denar v kovnicah na današnjem slovenskem prostoru, shematično prikazuje Priloga 1). Pri kovanju teh kovnic gre predvsem na začetku delovanja posameznih kovnic za verno posnemanje kovanja novcev koroških kovnic Breže (Friesach), ki je pričela s svojim delovanjem okoli leta 1125, oziroma Šentvid (St. Veit), v kateri so pričeli s kovanjem nekaj kasneje, saj je cerkvena in posveta gosposka ustanavljala kovnice na mejnem področju z Ogrsko in Hrvaško predvsem v želji po čimvečjem dobičku. Šele kasneje je mogoče opaziti na tu skovanem denarju specifične stilne značilnosti posamezne kovnice. Ker napis na novcih le redko omenja kovnico, je atribucija takih tipov novcev še toliko težja. Ob tem moramo omeniti tudi dejstvo, da so od leta 1200 v kovnici salzburških nadškofov v Brežah na vsaka štiri leta (podobno kot tedaj v kovnici Aquileia), po letu 1220 pa na vsaki dve leti zamenjali pečate za skovanje novcev, da bi preprečevali zlorabe in ponarejanje. Posledica tega je veliko število danes dokumentiranih različnih tipov novcev tako imenovanega breškega kova. Ker so v kovnicah na današnjem slovenskem ozemlju kot predlogo za izdelavo kovnih pečatov pogosto uporabili pečate kovnice Breže, Šentvid oziroma pečate ene od sosednjih kovnic na obmejnem področju, je na ta način olajšano ugotavljanje relativne kronologije kovanja, saj je bil tak novc zanesljivo skovan kasneje kot njegova predloga. Metoda primerjave pečatov sloni na dejstvu, da se je običajno pečat za skovanje zadnje strani novca (delavec v kovnici ga je namreč držal v roki in po njem z najrazličnejših kotov udarjal s kladivom) izbral hitreje od pečata za skovanje sprednje strani, ki je bil pritrjen v nakovalo. V tem primeru so izrabljen pečat nadomestili z novim, medtem ko so za skovanje sprednje strani novca še vedno uporabljali prejšnji pečat. Včasih so isti pečat zadnje strani novca zaradi slučajne zamenjave (ti pečati so bili premični in so ležali po kovnici, kar je omogočalo zamenjavo po pomoti) uporabili za skovanje novca z drugo kombinacijo sprednjega pečata. Posledica je, da se z istim pečatom za eno stran novca veže več različnih pečatov za drugo stran, in obratno. V primeru, da se na enem od novcev, skovanih s pečatom v pravkar omenjeni kombinaciji, pojavlja ime kovnice, je mogoče isti kovnici pripisati vse novce, skovane s pečati v taki zaključeni kombinaciji med seboj povezanih pečatov, pa čeprav na njih ni omembe kovnice.

Študij srednjeveške numizmatike tudi na današnjem slovenskem ozemlju zahteva zato čimpopolnejše poznavanje vsega novčnega gradiva, ki je danes na razpolago. Osredotočen naj bi bil na eni strani na denar sam (na pripisovanje posameznih tipov novcev določeni kovnici, na ugotavljanje relativne kronologije zaporedja novčnih emisij v okviru ene kovnice, na ugotavljanje absolutne kronologije, na stilno, paleografsko ter ikonografsko analizo, itd.), na drugi strani pa na ugotavljanje strukture denarja, ki je bil v obtoku v posameznih obdobjih na posameznih območjih, pri čemer so za tovrsten študij še posebej važne prav najdbe novcev v arheoloških kontekstih.⁴ Pri tem je za ugotavljanje strukture denarja v obtoku važna tudi analiza zakladnih najdb, ki pa je obenem še posebej pomembna za časovno opredeljevanje kovanja emisij novcev, ki so zastopani v najdbi. Čas zakopa novčne zakladne najdbe namreč obenem določa časovni okvir, do katerega so morali novce skovati (*terminus ante quem*), da so bili lahko že udeleženi v najdbi.⁵ Kot kažejo analogije številnih analiz denarnega obtoka v antiki, pa je za ugotavljanje strukture vseh vrst denarja v obtoku na nekem področju v vseh obdobjih zelo važen tudi študij posamičnih novčnih najdb, ki pa je na področju srednjeveške numizmatike razen redkih izjem v Evropi zaradi neobjavljenega gradiva povsem zanemarjen.

Istočasno je brez dvoma pomemben in potreben tudi študij sočasnih pisnih virov, ki kakorkoli omenjajo denar, s pomočjo katerih bi bilo prav tako mogoče osvetliti denarni obtok na nekem področju ter s tem posredno denarno in ekonomsko zgodovino nekega prostora.⁶

⁴Za primerjavo glej I. Gedai, 'Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11. - 13. Jahrhunderten', *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 21, 1969, 111 - 131.

⁵Za primer tovrstne primerjalne analize zakladnih najdb breških pfenigov glej H. Ban, 'Die Zeitfolge der Hauptausgaben der Münzstätten Friesach und St. Veit in der Blütezeit', *Haller Münzblätter* 5, 1992, 329 - 334. Pomen študija zakladnih najdb za ugotavljanje zgoraj omenjenih elementov se je sicer zavedal že Baumgartner, ki se je izdatno posluževal raznovrstnih analiz zakladnih najdb 12. in 13. stoletja, prim. E. Baumgartner, 'Die Blütezeit der Friesacher Pfennige', *Num. Zeitschrift* 73, 1949, 76 ff.

⁶Glej npr. K. Leipner, *Die Münzfunde in Sachsen aus der Zeit der regionalen Pfennigmünze* (12. und 13. Jahrhundert), Hamburg 1969.

⁷Analiza zakladnih najdb in posamičnih novčnih najdb je na primer pokazala gibanja intenzivnosti denarnega obtoka, ki so povsem identična z letno produkcijo kovnice Lohe na Švedskem, za katero imamo ohranjene podatke (diagram podaja A. Burnett, *Coins. Interpreting the past*, London 1991, 57).

⁸Prim. za Madžarsko, B. Homan, *Magyar Pénztörténet*, net (Hungarian Monetary History), Budapest 1916.

Kakšno je stanje proučevanja srednjeveške numizmatike na slovenskem prostoru oziroma delovanja kovnic, ki so z denarjem v glavnem oskrbovale to področje?

Najpomembnejše delo A. Luschina, obširna študija o breških pfenigih iz let 1922/23, je temeljno delo, ki je obravnavalo tudi delovanje srednjeveških kovnic na prostoru današnje Slovenije.⁹ Izjemen napredek v proučevanju delovanja kovnic breških pfenigov predstavlja življenjsko delo E. Baumgartnerja, objavljeno v nizu temeljnih člankov.¹⁰ Predvsem na osnovi podrobne analize stila ter analize pečatov je uspel pogosto temeljno spremeniti dotedanje pripisovanje posameznih novcev določenim kovnicam. Izsledki njegovih raziskav predstavljajo zato osnovo za vsak nadaljnji študij vseh aspektov kovanja novcev breškega tipa. Po njegovi prezgodnji smrti¹¹ je njegove rokopise dobil graški zbiralec W. Fritsch, ki je na njihovi osnovi objavil dodatke k Baumgartnerjevi študiji "Die Blütezeit...".¹² Od tedaj je komajda mogoče govoriti o napredku pri proučevanju srednjeveških kovnic na prostoru današnje Slovenije. H. Ban je skušal kronološko opredeliti kovanje posameznih emisij pfenigov kovnic Breže in Šentvid, pri čemer se je dotaknil tudi nekaterih kovnic na slovenskem ozemlju.¹³ Nekatera vprašanja andeks-meranskih kovnic na slovenskem prostoru obravnava tudi B. Koch.¹⁴ Slovenski zbiralec in poznavalec breških pfenigov A. Pogačnik je pred kratkim skušal predložiti javnosti katalog novčnih tipov vseh v 13. stoletju na slovenskem prostoru delujočih kovnic, vendar brez potrebne argumentacije in ne da bi pri tem sicer opozoril na odprte probleme.¹⁵ Posamezne novčne tipe so obravnavali še F. Mayreder, A. Pogačnik, H. Ban, B. Koch in A. Rant.¹⁶ Pričujoči avtor je prispeval kratek pregled delovanja kovnice Kamnik oziroma celovit pregled kovanja posnetkov breških denaric v kovnicah na slovenskem ozemlju ter s tem povezane problematike.¹⁷ Kot standardno literaturo pri opredeljevanju vseh vrst breških pfenigov uporabljamo še vedno dela Luschina ter Baumgartnerja.¹⁸ Od kovnic, katerih proizvodi so prav tako igrali bistveno vlogo v denarnem obtoku na prostoru današnje Slovenije, so temeljito in odlično obdelane le kovnice Oglej (Aquilaia), Trst (Trieste) ter kovnica goriških grofov v Lienzu,¹⁹ medtem ko standardna literatura za strukturo kovanja kovnic Gorica (Gorizia), Benetke (Venezia) in nekaterih severnoitalijanskih kovnic (kot npr. Verone) ostaja še vedno sicer zastarel in nepregleden *Corpus Nummorum Italicorum*.²⁰

⁹A. Luschin, 'Friesacher Pfennige', *Num. Zeitschrift* 55, 1922, 89 - 118 in *Num. Zeitschrift* 56, 1923, 33 - 144.

¹⁰E. Baumgartner, 'Kovnica Ljubljana v 13. stoletju', *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 15, 1934, 92 - 102. Id., 'Das Eriacens - Gepräge und seine Beischläge', *Num. Zeitschrift* 68, 1935, 67 - 88. Id., 'Beiträge zum Friesacher Münzwesen', *Num. Zeitschrift* 72, 1947, 12 - 69. Id., 'Die Blütezeit der Friesacher Pfennige. I. Teil: Die Bedeutung der Auslandsfunde für das Friesacher Münzwesen', *Num. Zeitschrift* 73, 1949, 75 - 106. Id., 'Die Frühzeit der Friesacher Pfennige', *Carinthia* 1 142, 1952, 256 - 286. Id., 'Die Blütezeit der Friesacher Pfennige. II. Teil: Die Friesacher Grenzlandmünzung', *Num. Zeitschrift* 78, 1959, 14 - 57 in *Num. Zeitschrift* 79, 1961, 28 - 63. Id., 'Beiträge zur Geldgeschichte der Friesacher Pfennige', *Carinthia* 1 150, 1960, 84 - 117. Glej tudi E. Baumgartner, 'Kovnici Slovenj Gradec in Kamnik v dobi Andechs - Merancev', *Časopis za zgodovino in narodopisje* 28, 1933, 17 - 35.

¹¹Glej A. Jeločnik, *Zgodovinski časopis* 5, 1951, 299 - 300.

¹²W. Fritsch, 'Anhang zu E. Baumgartner "Die Blütezeit der Friesacher Pfennige"', *Num. Zeitschrift* 79, 1961, 64-71.

¹³H. Ban, 'Die Zeitfolge der Hauptausgaben der Münzstätten Friesach und St. Veit in der Blütezeit', *Haller Münzblätter* 5, 1992, 329 - 334.

¹⁴B. Koch, 'Zur Frage der Brakteatenprägung in Ostkärnten', *Mitth. Osterr. Num. Gesell.* 27/6, 1987, 85 - 92.

¹⁵A. Pogačnik, 'Srednjeveška kovnica Kamnik', *Num. Vestnik* 17, 1989, 315 - 328. Id., 'Srednjeveške kovnice na Slovenskem (2). Slovenj Gradec - Ptuj - Celje', *Num. Vestnik* 18, 1990, 371 - 392. Id., 'Srednjeveške kovnice na Slovenskem (3). Brežice - Rajhenburg - Kostanjevica - Čatež - Sv. Križ', *Num. Vestnik* 19, 1991, 429 - 459. Id., 'Srednjeveške kovnice na Slovenskem (4). Otok pri Dobravi (Gutenwert)', *Num. Vestnik* 20, 1992, 479 - 507.

¹⁶F. Mayreder, 'Über einige Fragen des mittelalterlichen Münzwesens der Steiermark', *Mitth. d. Numism. Gesell. Wien* 16, 1931, 190 - 192. Id., 'Zur innerösterreichischen Münzkunde des XIII. Jahrhunderts', *Num. Zeitschrift* 65, 1932, 50 - 56. A. Pogačnik, 'Nepoznani polovičar kovnice Slovenjgradec', *Num. Vestnik* 14, 1986, 165 - 166. H. Ban, 'Ein meran. Pfennig der Beatrix von Burgund aus der Münzstätte Gutenwert', *Num. Vestnik* 16, 1988, 262 - 266. B. Koch, 'Ein Friesacher Pfennig des Bischofs Thiemo von Bamberg', *Mittheilungen der Osterr. Num. Gesellschaft* 6, 1950, 73 - 74 (novec iz Otoka skuša pripisati bamberskemu škofu Thiemu). A. Rant, 'Der Pfennig des freisinger Bischofs Otto II. aus der Münzstätte Gutenwert und die Problematik des Wappens von Škofja Loka', *Loški razgledi* 26, 1979, 33 - 36 (kovanje istega tipa novca pripisuje freizinskeemu nadškofu Otu II.).

¹⁷P. Kos, 'Srednjeveška kovnica v Kamniku', *Kamnik 1229 - 1979. Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta, Kamnik 1985*, 42 - 44. Id., 'Der Friesacher Pfennig und seine Nachprägungen im slowenischen Gebiet', (predavanje na Friesacher Sommerakademie: *Die Friesacher Münze im Alpen-Adria-Raum*, Friesach 14.-18. september 1992) (v tisku).

¹⁸Pred izidom je sicer pomembno delo B. Koch, *Corpus Nummorum Austriacorum*, Band I. Mittelalter, Wien 1994, ki med drugim zajema tudi gradivo kovnic breških pfenigov na današnjem slovenskem ozemlju.

¹⁹G. Bernardi, *Monetazione del patriarcato di Aquileia*, Trieste 1975. Id., 'Le monete dei Vescovi di Trieste', v: *Numismatics - Witness to History*, London 1986, 123 - 140. M. Rizzolli, *Münzgeschichte des alpenländischen Raumes im Mittelalter und Corpus Nummorum Tirolensium Mediaevalium. Bd. I.: Die Münzstätten Brixen/Innsbruck, Trient, Lienz und Meran vor 1363*, Bozen 1991.

²⁰*Corpus Nummorum Italicorum*, Roma 1910 - 1943; Vol. VI (Gorizia, Verona), Vol. VII - VIII (Venezia).

Odlično je obdelana srednjeveška denarna zgodovina Tirolske, katere kovnice so prav tako igrale vlogo v denarni zgodovini slovenskega prostora.²¹ Pred kratkim je bila analitično obdelana tudi dunajska kovnica.²² Pomembno je delo B. Klugeja, ki podrobno obravnava kovnice iz salijskega obdobja, med drugim tudi s področja Bavarske.²³ Vsa navedena dela služijo tudi kot standardna literatura pri opredeljevanju novcev.

Prikazano stanje raziskav priča, da je odprta še vrsta vprašanj v zvezi z delovanjem kovnic na današnjem slovenskem ozemlju. Vrsta atribucij novcev posameznim kovnicam še ni razjasnjena. Relativna kronologija zaporedja posameznih emisij novcev v posameznih kovnicah kljub koristni metodi primerjave pečatov še ni jasna. Nihče se ni ukvarjal z analizo sočasnih ponaredkov.²⁴ Neredko ostaja odprto vprašanje, kdo je koval posamezne novce, kdo je potemtakem imel v tistem trenutku kovno pravico, s čemer bi nemalokrat lahko podrobneje razrešili vprašanje takratne jurisdikcije nad določenim ozemljem.

Obenem je tudi slika denarnega obtoka konec 12. in v 13. stoletju na današnjem slovenskem ozemlju pa tudi širše na področju Vzhodnih Alp poznana le v najbolj grobih in deloma poenostavljenih obrisih. Tako naj bi na prostoru južno od Save v obtoku prevladovali novci oglejskega tipa, na prostoru severno od Save pa novci breškega tipa. To je v grobem res, vendar je potrebna podrobnejša študija novčnih najdb (sporadičnih, grobnih in zakladnih), ki se hranijo v muzejih oziroma so poznane le iz starejše strokovne literature, s širšega prostora (Slovenije, Avstrije, severne Italije in vsaj zahodne Madžarske), ki bi odgovorila na vprašanja o tem, kakšen denar je zahajal v obtok na posamezna področja, denar katerih kovnic je na nekem območju v danem trenutku najpogosteje zastopan, kakšna je bila intenzivnost denarnega obtoka, kako se je smer dotoka denarja v obtok spreminjala (kronološko in geografsko pogojeno) in ali je mogoče dotok različnih vrst denarja med posameznimi območji povezovati z različnimi (in spreminjajočimi se) jurisdikcijami posvetne in cerkvene gosposke. Študija, ki bi odgovarjala na omenjena vprašanja, ni mogoča brez objave korpusov srednjeveških novčnih najdb za posamezne države, pač po zgledu korpusov antičnih novčnih najdb.²⁵ Izdelava takšnega korpusa za področje Slovenije - projekt vodi Numizmatični kabinet Narodnega muzeja v Ljubljani - je v teku. (Standarde, po katerih naj bi bil izdelan korpus takih najdb, prikazuje tipična stran korpusa srednjeveških novčnih najdb z Ljubljanskega gradu, Priloga 3). Za razliko od korpusov antičnih novčnih najdb je pri korpusu srednjeveških novčnih najdb potrebna objava fotografij vseh ohranjenih primerkov, na osnovi katerih bi bil kasneje mogoč študij novčnih pečatov). Želeli bi si, da bi si takšno nalogo zastavili tudi strokovnjaki v sosednjih državah.²⁶ Šele dokončanje tako zastavljene naloge bi predstavljalo brez dvoma bistven prispevek proučevanju monetarne in ekonomske zgodovine srednjega veka na prostoru Vzhodnih Alp.

Ob tem je potrebno opozoriti, da omejevanje študija primarnih zgodovinskih virov zgolj na ohranjene pisne dokumente največkrat ne razjasni zastavljenega problema v vseh podrobnostih. V pisnih virih se denar pričanja omenjati z določenim časovnim zamikom, ali pa v času nastanka dokumenta niso podrobno razlikovali med denarjem različnih kovnic. Povedano ilustrira primer denaričev (oglejskega kova) ljubljanske kovnice 13. stoletja, za katero materialni viri (novci) dokazujejo delovanje od leta 1210, medtem ko omemba novcev omenjene kovnice v pisnih virih 13. stoletja ni zaslediti.²⁷ Zatorej je neobhodna enakovredna obravnava vseh obstoječih materialnih virov, tako pisnih virov kot dokumentiranje in analiza ohranjenih novcev ter novčnih najdb.

Da zanimanje za denarno zgodovino med zgodovinarji srednjega veka narašča ter da se le-ti v zadnjem času zavedajo odprtih problemov, priča primer skupnega raziskovalnega projekta graške in tržaške univerze, predstavljen septembra 1992 na znanstvenem srečanju v Brežah na Koroškem (Friesach), posvečenem breškemu pfenigu. V okviru tega projekta je graška univerza pod vodstvom prof. Härtela prevzela obravnavo pisnih virov za prostor akvilejskega patriarhata v obdobju 1100 - 1250,²⁸ medtem ko naj bi tržaška univerza pod vodstvom prof. Degrajsijeve obdelala sočasne novčne

²¹H. Rizzolli, op cit. (op. 19).

²²B. Koch, *Der Wiener Pfennig* (= Num. Zeitschrift 97), Wien 1983.

²³B. Kluge, *Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier (ca. 900 bis 1125)*, Sigmaringen 1991.

²⁴Pred kratkim sta bili dve svinčeni imitaciji denaričev kovnice Breže izkopani na Ljubljanskem gradu.

²⁵Za korpus antičnih novčnih najdb prim. P. Kos, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien I., II.*, Berlin 1988.

²⁶Podobnega projekta za področje Zgornje Avstrije se loteva B. Prokisch iz Muzeja v Linzu.

²⁷Prim. *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. Listine 1243 - 1397*, Ljubljana 1956.

²⁸*Projekti Währungsgeographie im Alpen-Adria-Raum*. Elka Hammer je zbrala in analizirala 161 pogodb s področja

najdbe z istega prostora. Graški del projekta je bil po letu dni zaključen z res zanimivo analizo omemb vseh vrst denarja v tedanjih pisnih virih, vendar so bili njihovi rezultati neprimerljivi z rezultati tržaške univerze zaradi napačnega metodološkega pristopa slednje pri analizi novčnih najdb. V Sloveniji v preteklosti ni bila nikoli nakazana potreba po zasnovi in kasnejši realizaciji podobnega projekta, če izvezamo pred nekaj leti prijavljeno magistrsko nalogo, ki naj bi obravnavala prav v zgoraj omenjenem graškem delu projekta zaobsežena vprašanja. Žal je bila prilika tudi tokrat zamujena, saj so zahtevno analizo pisnih virov in jasno ter zanimivo izvedenost le-teh v letu dni opravili graški kolegi²⁹.

Priloga 1

Shematični pregled kovnic 13. stoletja na slovenskem prostoru

Andeški	Spanheimi	Babenberžani	Salzburška nadškofija	Krška škofija	Madžarska zasedba	Češka zasedba
Slovenj Gradec (Windischgraz)						
1180-1251	1261-1269				1258-1259(?)	1270-1276
Berthold III.	Ulrich III.					Ottokar II.
Berthold IV.						
Heinrich IV.						
Berthold V.						
Kamnik (Stein)						
1180-1228	1248-1269	1230-1243				1270-1276
Berthold III.	Ulrich III.	Friedrich II.				Ottokar II.
Berthold IV.						
Heinrich IV.						
1243-1248						
Agnes						
Ljubljana (Lalbach)						
	1210-1269					
	Bernhard II.					
	Ulrich III.					
Kostanjevica (Landstraß)						
	1210-1269					1270-1276
	Bernhard II.					Ottokar II.
	Ulrich III.					
Sv. Križ (Hl. Kreuz)						
	1216-1235			1230-1235		
	Bernhard II.					
Čatež (Tschatesch)						
	1217/8-1235					
	Bernhard II.					

Cividala, ki omenjajo denar, Günther Bernhard pa je analiziral 22 omemb denarja v 46 pogodbah, ki se nanašajo na področje vzhodno od Soče.

²⁹Rezultati bodo objavljeni v zborniku prispevkov z omenjenega posvetovanja, glej op. 17.

Andeški	Spanheimi	Babenberžani	Salzburška nadškofija	Krška škofija	Madžarska zasedba	Češka zasedba
Otok (Gutenwert)³⁰						
1208/12-1231		1229-1246				
Heinrich IV.		Leopold VI.				
Berthold V.		Friedrich II.				
Otto VII.						
Beatrix						
Otto VIII.						
Ptuj (Pettau)						
		1222-1230	1222-1230		1258-1259(?)	
		Leopold VI.	Ebehard II.			
Brežice (Rann)						
	1222-1230	1220-1230	1220-1235		1258-1259(?)	
	Bernhard II.	Leopold VI.	Ebehard II.			
Brestanica (Reichenburg)						
			1220-1235			
Pilštajn (Pellenstein)						
					1220-1235	

Priloga 2

Pregled novčnih zakladnih najdb 13. in prvih desetletij 14. stoletja s področja Slovenije

Kovnica	Bled ³¹	Kranj ³²	Kranj ³³	Kamnik ³⁴	Črna vas ³⁵	Koper ³⁶
Leto odkritja	1962	1965	1895	1856	1981	1992
Čas zakopa	1287/92	ok. 1270	ok. 1310	2. pol. 13. st. ok.	1225	1239
Aquileia	19	64		x		
Trieste	15	21		x		
Gorizia	3			x		
Lienz				x		
Venezia			295			65
Verona	1					58
Ljubljana						
(oglejski kov)					19	

³⁰Po nekaterih domnevah naj bi kovnica pričela z delovanjem že v letih 1209 - 1215 za freisinškega škofa Otona II.; prim. A. Rant, 'Pfenig freisinškega škofa Otona II. kovnice Gutenwert in problematika loškega grba', *Loški razgledi* 26, 1979, 33 - 36 (s starejšo literaturo).

³¹E. Pegan, 'Najdba srednjeveških novcev na blejskem otoku', *Argo* 4 - 6, 1967, 1 - 7.

³²Neobjavljen. Strukturo najdbe kratko omenja A. Pogačnik, 'Najdba srednjeveškega denarja v Kranju', *Glasnik Numizmatičnega društva Slovenije* 2, 1969, 13 - 15. Pri najdbi iz Kranja, ki jo omenja G. Bernardi, *Monetazione del patriarcato di Aquileia*, Trieste 1975, 188, gre za posamično najdbo (prim. F. Schweitzer, *Abbrégé, de l'histoire des comtes de Gorice et série de leurs monnaies*, Trieste 1851, 70). Prim. D. M. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820 - 1355*, Thessaloniki 1965, S. 170 Anm. 82, ki prav tako govori o zakladni najdbi.

³³A. Müllner, 'Fund von Venetianermünzen bei Krainburg', *Argo* 4, 1896, 191. G. Budinsky, 'Münzenfund in Krainburg', *Monatsblatt der Num. Gesellschaft in Wien* 3, 1896, 344 - 345.

³⁴*Mintheilungen der k. k. Central - Commission* 1, 1856, 185 - 186 (odkritih je bilo okoli 300 - 400 novcev. V literaturi ne omenjajo točnega seznama novcev v najdbi).

³⁵Neobjavljena. Objavo pripravlja A. Jeločnik.

³⁶Za seznam novcev se zahvaljujem A. Šemrovu.

kovnica	Kozina ³⁷	Lanišče ³⁸	V.Globoko ³⁹	Mirna ⁴⁰	Vrh Trebnje ⁴¹	Dolenja vas ⁴²
Leto odkritja	1886	1870	1936	1884	1932	1945
Čas zakopa	1235/50	1282/87	2. pol. 13. st.	1306>	1306/08	1305/10
Aquileia	15	127	x	x	6	142
Trieste	3	88	x	x		39
Gorizia	1				23	3
Venezia	2	1		x	51	24
Padua					9	
Mantua					9	
Verona					2	
Brescia					2	
Trient					2	
Kostanjevica (oglejski kov)						1
Ljubljana (oglejski kov)	1					

Kovnica	Dežja vas ⁴³	Starigrad ⁴⁴	Starigrad ⁴⁵	Žalec ⁴⁶	Celje ⁴⁷
Leto odkritja	1933	1903	1905	1893	1897
Čas zakopa	1180/1190	ok. 1276	ok. 1276	ok. 1300	ok. 1250
Aquileia		4			
Ljubljana (oglejski kov)					2
Kostanjevica (brakteati)		33	23		
Friesach	18			59	44
St. Veit				14	25
Völkermarkt				10	
Griffen				2	13
Slovenj Gradec				5	85
Kamnik				1	41
Ptuj					1

³⁷A. Puschi, 'Di un ripostiglio di monete', *Arch. Triestino* 12, 1886, 411 - 413 (prvotno število najdenih novcev ni poznano).

³⁸A. Luschin, 'Der Münzfund von Lanišče', *Num. Zeitschrift* 3, 1871, 516 - 545 (prvotno število najdenih novcev ni poznano; dokumentiranih je bilo 218 novcev).

³⁹J. Klemenc, 'Nalazi novaca u Jugoslaviji 1910 - 1936', *Numismatika* 2-4, 1934-36, 11, Nr. 37. (Najdenih je bilo nekaj sto srebrnikov. Seznam novcev iz najdbe ni ohranjen.)

⁴⁰F. Jarc, *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva* 6, 1884, 122 - 123 objavlja nepopolen seznam novcev iz najdbe, ki je prvotno obsegala okoli 500 novcev.

⁴¹A. Jeločnik, 'Dve najdbi srednjeveških novcev', *Zgodovinski časopis* 6-7, 1952-53, 459 - 471.

⁴²Jeločnik, op. cit. 443 - 459.

⁴³D. M. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820 - 1355*, Thessaloniki 1965, 171 (odkritih je bilo okoli 50 novcev, od katerih je Baumgartner popisal 18 primerkov).

⁴⁴Luschin, 'Friesacher Pfennige', *Num. Zeitschrift* 55, 1922, 112 (odkritih je bilo 50 do 60 novcev).

⁴⁵Luschin, op. cit. 112.

⁴⁶A. Luschin, *Steirische Münzfunde*, Graz 1971, 25 - 30 (od 300 novcev je bilo dokumentiranih 201 novcev).

⁴⁷E. Baumgartner, 'Beiträge zum Friesacher Pfennige', *Num. Zeitschrift* 72, 1947, 40 ff. (V sklopu najdbe je bilo prvotno odkritih okoli 400 srebrnikov).

Kovnica	Dečja vas ⁴³	Starigrad ⁴⁴	Starigrad ⁴⁵	Žalec ⁴⁶	Celje ⁴⁷
Leto odkritja	1933	1903	1905	1893	1897
Čas zakopa	1180/1190	ok. 1276	ok. 1276	ok. 1300	ok. 1250
Graz/Zeiring (breški kov)				2	1
Graz (breški kov)					
Nedoločljiva kovnica (breški kov)					3
Graz				92	
Slavonija				2	

Kovnica	Radeče ⁴⁸	Virštajn ⁴⁹	Ogljenšak ⁵⁰	Borl ⁵¹	Vučja ves ⁵²
Leto odkritja	1948	1914	1885	1891	1900
Čas zakopa	1295/1300	1310/15	ok. 1280	pred 1280	ok. 1280
Obervellach			2		1
Friesach	21	26	91	13	6
St. Veit	14	18	96	7	4
Vülkermarkt	1		5	3	
Griffen	3		1		
Slovenj Gradec	5	3		7	
Graz/Zeiring (breški kov)	14	1	13	1	
Graz (breški kov)	3				
Graz	24	130	42	290	238
Graz/Zeiring	65	133			
Slavonija				27	1
Wien					1

⁴⁸W. Fritsch, 'Der Münzenfund von Radeče', *Opuscula Iosepho Kastelic sexagenario dicata* (=Situla 14/15), Ljubljana 1974, 333 - 338.

⁴⁹V. Renner, 'Der Münzenfund von Wierstein', *Mith. Österr. Ges. f. Münz- und Med. Kunde* 1915. (Najdba je prvotno obsegala 1201 novcev. Kataloško obdelanih je bilo 315 novcev.)

⁵⁰Luschin, op. cit. 30 - 41 (analiziral je 276 novcev iz neugotovljivega prvotnega števila novcev v najdbi).

⁵¹Luschin, op. cit. 6 - 11 (od neznanega prvotnega števila novcev v najdbi je bilo dokumentiranih 362 novcev).

⁵²Luschin, op. cit. 19 - 21 (od okoli 1000 novcev v najdbi je bilo dokumentiranih 255 novcev).

Priloga 3

Prikaz segmenta korpusa slovenskih srednjeveških novčnih najdb

LJUBLJANA

LJUBLJANA

Ljubljana - Ljubljanski grad

POSAMIČNE NAJDBE/EINZELFUNDE

1

Srednja Evropa/ Mitteleuropa

Nemčija/ Deutschland

Habsburžani /Dynastie Habsburg

Albrecht II. (1438-1439)

*1 Pfennig	b.l. (1438-1439)	Wien	Lu. 18 (Abb. 14)
------------	------------------	------	------------------

Friedrich III. (IV.), röm. Kaiser (1440-1493)

*2 Pfennig	b.l. (1440-1452)	Wien	Lu. 27 (Abb. 19b)
------------	------------------	------	-------------------

*3 Pfennig	b.l. (1460-1480)	Wien	Lu. 58 (Abb. 41)
------------	------------------	------	------------------

Pfalzgrafen zu Aachen und am Rhein

Kur-Pfalz

Ludwig III. der Bärtige (1410-1436)

*4 Pfennig	b.l. (1410-1436)	Amberg	Kull 68
------------	------------------	--------	---------

Ludwig IV. der Sanstmütige (1436-1449)

Otto I. von Mosbach (1410-1461)

*5 Pfennig	b.l. (1448-1449)	Amberg	Kull 74
------------	------------------	--------	---------

Bayern

Družina Wittelsbach/Dynastie der Wittelsbacher

Bayern-Landshut

Heinrich IV., der Reiche (1393-1450)

*6 Pfennig	b.l. (1435-1440)	Landshut	Kell. 16
------------	------------------	----------	----------

Ludwig IX., der Reiche (1450-1479)

*7 Pfennig	b.l. (1450-1459)	Landshut	Kell. 20
------------	------------------	----------	----------

*8 -

9 Pfennig	b.l. (1450-1460)	Oetting	Beier. 3451
-----------	------------------	---------	-------------

Bayern-München

Ernst I. (1397-1438) in Adolf (1435-1440)

*10 Pfennig	b.l. (1435-1438)	München	Beier. 168
-------------	------------------	---------	------------

Albert III., der Fromme (1438-1460)

*11 Pfennig	b.l. (1438-1460)	München	Beier. 176
-------------	------------------	---------	------------

Gorica/ Görz			
Gorica/ Görz			
Heinrich II. (1304-1323)			
*12 Piccolo	b.l. (1319-1323)	Treviso	CNI 11
Avstrija/ Österreich			
Habsburžani/ Dynastie Habsburg			
Herzog Albrecht V. (II.) (1404-1439)			
*13 Pfennig	b.l. (1406-1411)	Wien	Lu. 11 (Abb. 6)
*14 Pfennig	b.l. (1420-1425)	Wien	Lu. 15 (Abb. 11)
Koroška/ Kärnten			
Družina Spanheim-Ortenburg			
Dynastie Spanheim-Ortenburg			
Ulrich III.			
*15 Pfennig	b.l. (1248-1269)	Stein	Bg.BI. 285 Pog. 35
Južna Evropa/ Südeuropa			
Benetke/Venezia			
Orio Malipiero (1178-1192)			
*16 Piccolo	b.l. (1178-1192)	Venezia	CNI 34
Lorenzo Tiepolo (1268-1275)			
*17 Piccolo	b.l. (1268-1275)	Venezia	CNI 31
Andrea Dandolo (1343-1354)			
*18 Mezzanino	b.l. (1348)	Venezia	CNI 13
Andrea Contarini (1368-1382)			
19 Soldino	b.l. (1368-1382)	Venezia	CNI 25
Francesco Foscari (1423-1457)			
*20 Ducato	b.l. (1423-1457)	Venezia	CNI 61 var.
Cerkvena oblast/ Geistliche Gebiete			
Nadškofije/ Erzbistümer			
Salzburg			
Adalbert III., königlicher Prinz von Böhmen			
(1168-1177; 1183-1200)			
*21 -			
22 Pfennig	b.l. (po 1168)	—	Lu. 6 (Friesach) Bg. 1-3
Johann II. von Reisberg (1429-1441)			
*23 -			
25 Pfennig	b.l. (1429-1441)	Salzburg	Pr.Salz. 48

Summary

MONETARY ACTIVITY IN THE REGION OF SLOVENIA IN THE PERIOD FROM THE 12th TO 14th CENTURIES

Peter Kos

The article presents a review of the activities of mints on Slovenian territory in the 12th and 13th centuries. It also discusses the current state of research in this field. Published coin hoards from the mentioned period are also surveyed. The author notes unsolved problems in relation to the study of the coins and the monetary circulation in the period from the 12th to 14th centuries. The possibilities offered by the study of individual and hoard finds of coins from the mentioned period as a primary historical source for research into economic and political history in the Slovenian region are also noted.

NARODNI MUZEJ, Ljubljana, Prešernova 20, tel.: (061) 218-876, fax: (061) 221-882

Jaroslav Šašel: OPERA SELECTA

Ljubljana : Narodni muzej, 1992 (Situla 30), 872 strani.

Izbrana dela Jaroslava Šašla (1924–1988), eminentnega slovenskega epigrafika in antičnega zgodovinarja, obsegajo 92 člankov, ki so bili objavljeni v letih 1953–1990. Večina je bila doslej publicirana le v tujih revijah, ki pa jih ni vedno lahko dobiti. Nekaj pa je takih, ki so bili objavljeni v slovenščini in urednika (Stane Gabrovec in Rajko Bratož) sta se odločila, da jih prevedemo v angleščino, da bodo tako dostopni širši mednarodni strokovni javnosti. Vsi prispevki v delu Opera selecta so tako zdaj v tujih jezikih – angleščini, nemščini in italijanščini. Razvrščeni pa so po tematskih skupinah, ki odražajo Šašlovo široko znanje in zanimanje:

- I Študije o onomastiki in prosopografiji
- II Epigrafika in zgodovina
- III Vojaška zgodovina
- IV Študije o ekonomski zgodovini
- V Mesta, naselja in topografija področja ob Severnem Jadranu, v Vzhodnih Alpah in za Zahodnem Balkanu
- VI Pozna antika in srednji vek

Geografsko torej obravnavajo področje od Severnega Jadrana in Vzhodnih Alp do osrednjega Podonavja in Zahodnega Balkana. Kronološko pa od začetka Rimskega cesarstva do zgodnjega srednjega veka.

V publikaciji je objavljena tudi celotna bibliografija Jaroslava Šašla, dodani pa so obsežni indeksi razdeljeni po tematiki: I. imena oseb, ljudstev in božanstev; II. geografski pojmi; III. predmetni indeks.

Strokovne ustanove in člani strokovnih društev imajo 25%, študentje pa 50% popusta za nakup po enega izvoda knjige.

SLOVENSKA MATICA, SI-61000 Ljubljana, Kongresni trg 8, (061) 12-63-190

med drugimi svojimi publikacijami zalaga in članom Zveze zgodovinskih društev Slovenije **nudi po svojih članskih cenah** tudi:

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 1/1971 – 1320 SIT

Iz vsebine: Z. Bufon – Naravoslovje v slovenskem narodnem prebujanju, L. Čermelj – Fizik Nace Klemenčič (1853–1901), V. Murko – Staro in novo o življenju in delu Josipa Resslera, F. Minařik – Ptuijske lekarne, lekarnarji in njihove hiše, A. Stefančič – Kratak pregled zdravstvenega nadzora živil nekoč in danes s posebnim poudarkom na Sloveniji

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 2/1974 – 1320 SIT

Iz vsebine: V. Murko – Starejši slovenski znanstveniki in njihova vloga v evropski kulturni zgodovini – astronomi, M. Matičetov – Zvezdna imena in izročila o zvezdah med Slovenci, F. Adamič – Naš prispevek k razvoju genetike in žlahtnjenja rastlin, Z. Bufon – Naravoslovje v slovenskem narodnem prebujanju II

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 3/1975 – 1320 SIT

Iz vsebine: D. Mušič, J. Batis – Življenje in delo J. M. Žagarja (Sagarja), P. Borisov – Sto dvajset let od ustanovitve naravnega zdravilnega zavoda na Bledu, V. Zavrnik – Mariborski tekst napotkov mojstra Albranta za zdravljenje konj

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 4/1979 – 1320 SIT

Iz vsebine: J. Pučnik – Razvoj vremenoslovja na Slovenskem, Z. Bufon – Ivan Žiga Popovič kot naravoslovec in rodoljub, K. Bajc – Ivan Žiga Popovič predhodnik oceanografije, F. Sevnik – Žagarstvo na Slovenskem, J. Maček – Izbruh in širjenje krompirjeve plesni na Kranjskem v 19. stoletju, F. Adamič – Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 5–6/1981 – 1400 SIT

Iz vsebine: F. Habe, A. Kranjc – Delež Slovencev v speleologiji, E. Pertl – Prvi slovenski zdravniki v Mariboru, F. Adamič – Razvoj agrotehničnih znanosti na Slovenskem, S. Turk – Masivne in lesene konstrukcije na Slovenskem, S. Turk – Mihael Strukel (Strukelj) prvi redni univ. profesor med slovenskimi gradbeniki

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 7/1983 – 1400 SIT

Bleiweisov zbornik s prispevki B. Grafenauerja, V. Melika, P. Vodopivca, F. Rozmana, F. Adamiča, S. Bavdka, M. Dolenca, J. Batisa, P. Borisova, B. Štiha, M. Orožen, D. Moravca, S. Grande, V. Gjurina, S. Barbariča in M. Kambiča

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 8/1985 – 1400 SIT

Iz vsebine: A. Ramovš, V. Kochanovsky-Devidé – Marko Vincenc Lipold (1816–1883), prvi slovenski geolog, J. Strnad – Kako je Jožef Stefan odkril zakon o sevanju, V. Murko – Resslerovi načrti za izkoriščanje vetrne energije, A. Hribovšek, E. Petrl – Dr. Štefan Kočevar, delavec za slovensko narodno in zdravstveno ledino, A. Poznik – Osnovne Paracelsusove teze in njegovo bivanje v Ptuj, J. Zadravec – Fragmenti iz ljudske medicine v severovzhodni Sloveniji

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 9/1987 – 1530 SIT

Iz vsebine: S. Sitar – Rusjanov poskus letalske industrije, T. Kurent – Merski sistem v arhitekturi na Slovenskem, E. Faninger – Izvor rodovine Zois in njeni najpomembnejši predstavniki na Slovenskem, J. Jurca – Poročilo dr. Marka Gerbca o goveji kugi na Kranjskem

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 10/1989 – 1705 SIT

Iz vsebine: J. Strnad – Ernst Mach kot fizik, V. Ribarič – Albin Belar (1864–1939) in začetki slovenske seizmologije, P. Svetik – Oris razvoja geodezije na Slovenskem, L. Bezljaj-Krevel, Pregled zgodovine razvoja poštne službe na slovenskem ozemlju

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 11/1991 – 2145 SIT

P. Borisov, A. Dolenc – Razvoj sodnomedicinskega izvedenstva v Evropi, F. Adamič – Razvoj agrotehniških znanosti na Slovenskem, B. Ozvald – Ljubljanačan baron Anton Codelli – eden najplodovitejših izumiteljev na Slovenskem, S. Sitar – Slovensko letalsko pionirstvo, J. J. Ferber – Opis živosrebrnega rudnika v Idriji na Srednjem Kranjskem

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 12/1993 – 4570 SIT

Iz vsebine: Zmago Šmitek – Astronom Avgustin Hallerstein in Kitajska 18. stoletja, Janez Strnad – Stefanovi dosežki v fiziki, Lojze Hrček – Prispevek iz vinogradništva in vinarstva, Eva Holz – O cestnih gradnjah na Kranjskem v 19. stoletju, Drago Cerar – 50 let plavžarstva na Jesenicah (1937–1987)

K navedenim cenam je – žal – potrebno prišteti 5-odstotni prometni davek.